
Piotr R. Gryziec

Uniwersytet ????
pgryziec@gmail.com
ORCID:

**„Zwiastuję wam radość wielką...” (Łk 2,10).
Motyw radości w zwiastowaniach w Łukaszowej Ewangelii**

**„Behold, I bring you good news of great joy...” (Luke 2:10).
The theme of joy in the annunciations
in the Gospel of Luke**

Streszczenie: Niniejsze opracowanie zawiera krótką analizę trzech wydarzeń przedstawionych w Łukaszowej Ewangelii Dzieciństwa (Łk 1–2), które nazywamy zwykle „zwiastowaniami” (Łk 1,5–20; 26–38; 2,8–15). Ich struktura od strony literackiej powiela pewien schemat znany w Starym Testamencie, kiedy anioł zapowiada narodziny jakiejś ważnej osoby (Rdz 16,7–12; 18,1–15; Sdz 13,3–20). Jednak w zwiastowaniach Łukaszowych obecny jest jeden motyw, którego brak w ich starotestamentowych prototypach: chodzi o motyw radości. Ten motyw, który pojawia się w ustach anioła-zwiastuna, jak pokazuje przeprowadzona analiza tekstów, pozostaje w związku z faktem, że narodziny Jezusa-Mesjasza (podobnie jak Jana, który Go zapowiadał) są spełnieniem oczekiwań Izraela, inaugurują czasy eschatologiczne, a zatem stanowią powód do wielkiej radości, której eksplozję zapowiadali prorocy (Iz 12,6; 25,9; 40,9; 49,13; 54,1; Jl 2,21; So 3,14; Za 9,9). Radość w prezentowanych w artykule tekstach jest radością ze zbawienia, które „dziś” stało się faktem.

Słowa kluczowe: Ewangelia, św. Łukasz, zwiastowanie, radość, zbawienie, narodziny, czasy mesjańskie.

Summary: This study provides a brief analysis of three events presented in the Infancy Narrative of the Gospel of Luke (Luke 1–2), commonly referred to as „annunciations” (Luke 1:5–20; 26–38; 2:8–15). Their literary structure follows a pattern known from the Old Testament, where an angel announces the birth of a significant person (Gen 16:7–12; 18:1–15; Judg 13:3–20). However, in the Lucan annunciations, there is one motif absent in their Old Testament prototypes: the theme of joy. This motif, which appears in the words of the angel-messenger, as shown by the analysis of the texts,

is connected to the fact that the birth of Jesus the Messiah (like that of John, who heralded Him) is the fulfillment of Israel's expectations, inaugurates the eschatological times, and thus represents a reason for great joy, an explosion of joy foreseen by the prophets (Isa 12:6; 25:9; 40:9; 49:13; 54:1; Joel 2:21; Zeph 3:14; Zech 9:9). The joy in the texts presented in this article is the joy of salvation, which has become a reality „today.”

Keywords: Gospel, St. Luke, annunciation, joy, salvation, birth, messianic times.

Wprowadzenie

Termin „zwiastowanie” większość chrześcijan kojarzy ze znanym wydarzeniem opisanym w pierwszym rozdziale Ewangelii św. Łukasza, mianowicie przybyciem anioła imieniem Gabriel do Maryi z Nazaretu i oznajmieniem Jej, że urodzi Syna, któremu nada imię Jezus. Nie jest to jednak jedyny tekst w Ewangelii Łukasza, który można by określić tytułem „zwiastowanie”. Współcześni komentatorzy zauważają tzw. zjawisko dwuczłonowości w kompozycji dzieła. „Polega ono na tym, że poszczególne elementy kompozycyjne, bądź jednostki architektoniczne, jakimi są wyrazy, zdania, perykopy i wreszcie całość dzieła, mają strukturę dwuczłonową”¹. Taka architektonika nawiązuje do funkcjonującego w Izraelu prawodawstwa, w którym obowiązywała zasada dwóch lub trzech świadków (por. Pwt 19,15). Łukasz w ten sposób chce podkreślić, że jego dzieło ma być spisaniem prawomocnym świadectwem o Jezusie z Nazaretu i Jego czynach². W takim właśnie kontekście bibliści zwracają uwagę na paralelizm opisów zwiastowania narodzin Jana Chrzciciela Zachariaszowi (Łk 1,5–20) oraz Jezusa Maryi (Łk 1,26–38)³. Jak można łatwo zauważyć, sceny zwiastowania skonstruowane są według pewnego schematu literackiego, który znany jest już w Starym Testamencie (por. Rdz 16,7–12; Rdz 18,1–15; Sdz 13,3–21)⁴. Poszczególne elementy tego schematu zostaną zaprezentowane w dalszej części niniejszego artykułu.

¹ J. Kudasiewicz, *Ewangelie synoptyczne*, [w:] *Wstęp do Nowego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, Poznań 1996, s. 238. Na to zjawisko jako pierwszy zwrócił uwagę R. Morgenthaler, *Die lukanische Geschichtsschreibung als Zeugnis. Gestalt und Gehalt der Kunst des Lukas*, t. 1, Zürich 1948, s. 16–99.

² Por. J. Kudasiewicz, *Ewangelie...*, s. 239.

³ Por. D.E. Garland, *Luke*, Grand Rapids 2011, s. 59.

⁴ Por. R.E. Brown, *The Birth of the Messiah. A Commentary on the Infancy Narratives in the Gospels of Matthew and Luke*, New Haven 1993, s. 156; F. Mickiewicz, *Ewangelia według świętego Łukasza*, Częstochowa 2011, s. 92; M. Wojciechowski, *Bóg stał się dzieckiem. Objasnienie Ewangelii dzieciństwa Jezusa*, Częstochowa 2013, s. 96; J.T. Carroll, *Luke. A Commentary*, Louisville 2012, s. 54.

Wielu współczesnych egzegetów zauważa, że według tego samego schematu skonstruowany został fragment Ewangelii relacjonujący ukazanie się anioła pastorzom z okolic Betlejem (Łk 2,8–15), który nie tyle zapowiada, co oznajmia im fakt narodzin Mesjasza. Tak więc okazuje się, że są nie dwa, ale trzy zwiastowania w Łukaszej Ewangelii Dzieciństwa⁵. Jeśli weźmiemy pod uwagę ideę świadectwa według koncepcji św. Łukasza, o której była mowa wyżej, to ten właśnie tekst bardziej wpisuje się w ramy tej idei jako paralelny do zwiastowania Maryi, gdyż dotyczy tego samego faktu: narodzin Mesjasza.

W niniejszym artykule zostanie przeprowadzona analiza wspomnianych trzech zwiastowań, z uwypukleniem charakterystycznego dla Trzeciej Ewangelii motywu, jakim jest towarzyszący tym wydarzeniom element radości, który zresztą przewija się przez całe dzieło. Jest to radość płynąca z wydarzeń, które wpisują się w historię zbawienia i jej towarzyszą⁶. Jest to radość z przyjścia Zbawiciela, z nawrócenia grzeszników; radość towarzyszy misji ewangelizacyjnej uczniów Jezusa, zaś punktem kulminacyjnym Ewangelii jest radość ze zmartwychwstania Pana⁷.

Schemat zwiastowania

We wszystkich trzech wymienionych wyżej przypadkach można zauważyć charakterystyczny schemat literacki, który stosowany jest w biblijnych opisach zwiastowania. Schemat ten spotykamy już w Starym Testamencie w kontekście m.in. zapowiedzi narodzin Izmaela (Rdz 16,7–12), Izaaka (Rdz 18,1–15), czy Samsona (Sdz 13,3–20)⁸. R.E. Brown wyróżnia pięć elementów takiego schematu:

- a. zjawienie się anioła Pańskiego,
- b. przerażenie ze strony osoby, której ukazał się anioł,
- c. przesłanie od Boga (zawierające zwykle zapowiedź narodzin dziecka),
- d. obiekcje ze strony odbiorcy przesłania (albo prośba o wyjaśnienie),
- e. potwierdzający znak od Boga⁹.

⁵ Por. D.L. Bock, *Luke 1:1–9:50*, Grand Rapids 1994, s. 213.

⁶ Por. P.M. Edo, *Ewangelie synoptyczne i Dzieje Apostolskie*, tłum. M. Orłowska, Kielce 2020, s. 100–101. Por. Łk 1,14.28.47; 2,10; 6,23; 10,17; 15,7.10.23.32; 19,6; 24,52.

⁷ Por. D.L. Bock, *Luke...*, s. 42–43; J. Kudasiewicz, *Ewangelie...*, s. 271.

⁸ Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel according to Luke I–IX*, New Haven 1985, s. 318.

⁹ Por. R.E. Brown, *The Birth of...*, s. 156. Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel...*, s. 318; D.L. Bock, *Luke...*, s. 73; M. Wojciechowski, *Bóg stał się...*, s. 96. M.C. Parsons nazywa taki schemat *dream-vision*, stosując inny podział tego opowiadania. Por. M.C. Parsons, *Luke*, Grand Rapids 2015, s. 34.

J.T. Carroll dodaje jeszcze jeden element do powyższej struktury, mianowicie wzmiankę o odejściu anioła (f)¹⁰. W ten sposób otrzymujemy wyraźną inkluzję opisu zwiastowania: przybycie i odejście anioła. Franciszek Mickiewicz za pierwszy element opowiadania uważa przedstawienie sytuacji historyczno-społecznej osoby, która otrzymuje przesłanie od Boga za pośrednictwem anioła¹¹. Taki opis okoliczności faktycznie ma miejsce, ale możemy się zastanawiać, czy należy on do istoty schematu zwiastowania. W zapowiedziach narodzin istotną rolę ogrywa nadanie dziecku imienia, które jest wymienione przez posłańca. W Biblii imiona posiadają swoje znaczenie, które wyraża tożsamość osoby to imię otrzymującej. R.E. Brown wymienia kilka typowych szczegółów, które zawierają zapowiedzi narodzin:

- a. anioł zwraca się do danej osoby po imieniu,
- b. wymienione są pewne cechy tej osoby,
- c. anioł wypowiada słowa: „Nie bój się”,
- d. zapowiada, że dana kobieta pocznie dziecko,
- e. następuje obietnica narodzin,
- f. anioł wymienia imię, jakie ma otrzymać dziecko,
- g. podaje jego etymologię (znaczenie),
- h. zapowiada przyszłość dziecka¹².

Łukasz przedstawiając narodziny Jana Chrzciciela, prekursora Mesjasza, oraz narodziny Syna Bożego, wykorzystuje zatem gatunek literacki znany ze Starego Testamentu. Badacze stylu i języka Łukasza stwierdzają, że zarówno słownictwo, jak i styl pisania ewangelisty jest bardzo zbliżony do języka i stylu Septuaginty¹³. Jako mieszkaniec Antiochii posługiwał się językiem greckim, a jako chrześcijanin czytał Biblię w tymże języku. Co więcej, jak pisze T. Holtz, jest rzeczą wysoce prawdopodobną, że świadomie naśladował styl Septuaginty¹⁴. „Był bowiem przeświadczony, że nie pisze historii świeckiej, lecz historię świętą, która jest kontynuacją Starego Testamentu, dlatego hebraizujący styl Septuaginty najbardziej się do tego nadawał¹⁵”.

¹⁰ Por. J.T. Carroll, *Luke...*, s. 29.

¹¹ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 93.

¹² Por. R.E. Brown, *The Birth of...*, s. 156.

¹³ Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel...*, s. 113.

¹⁴ Por. T. Holtz, *Untersuchungen über die alttestamentlichen Zitate bei Lukas*, Berlin 1968, s. 166.

¹⁵ J. Kudasiewicz, *Ewangelia...*, s. 237.

Zwiastowanie narodzin Jana Chrzciciela (Łk 1,5–20)

Narodziny Jana Chrzciciela są niezwykle doniosłym wydarzeniem w historii zbawienia, która jest główną ideą przewodnią Trzeciej Ewangelii¹⁶. Jan jest postacią kluczową, jest tym, który zapowiada nowe czasy, nowym Eliaszem, pomostem pomiędzy dwiema epokami: czasem Izraela i czasem Jezusa¹⁷. Dlatego Łukasz w swoim dziele poświęca tej postaci o wiele więcej miejsca niż pozostali ewangelici. Osoba odgrywająca tak znaczącą rolę w historii biblijnej musi też mieć niezwykle okoliczności narodzin.

Narracja rozpoczyna się stylem biblijnym odzwierciedlającym Septuagintę¹⁸ i przypomina historię związaną z narodzinami Samsona (por. Sdz 13,2)¹⁹. Analogii między obydwiema relacjami jest tak wiele, że trudno przypuszczać, aby Łukasz nie wzorował się na opisie z Księgi Sędziów. Najpierw jednak Łukasz jako uczciwy historyk sytuuje wydarzenie w kontekście historycznym²⁰. Następnie przedstawia głównego bohatera: wymienia jego imię oraz pochodzenie (por. Sdz 13,2). Imię Zachariasz znaczy: „Pan sobie przypomniał”²¹. Ewangelista podkreśla, że żona Zachariasza, podobnie jak żona Manoacha, była niepełna (por. Sara w Rdz 16,1, czy Anna, matka Samuela, w 1Sm 1,2). Kolejne wersety (8–10) przedstawiają okoliczności, w jakich znajdował się Zachariasz w momencie przybycia anioła.

Werset 11 otwiera schemat zwiastowania: „Wtedy ukazał mu się anioł Pański”. Czasownik „ukazał się” użyty został w stronie biernej, co znaczy dosłownie, że „został mu ukazany”. Taka forma czasownika (gr. *ōfthē*) występuje często w Nowym Testamencie, zwłaszcza w Dziejach Apostolskich, na określenie *chrystofanii*, stąd oddanie go w stronie zwrotnej jest poprawne, co do sensu²². Termin „anioł” (gr. *angelos*) oznacza posłańca²³. „Termin ten wskazuje, że zadaniem anioła jest nawiązanie łączności

¹⁶ J. Kudasiewicz nazywa Łukasza teologiem historii zbawienia. Por. tamże, s. 250.

¹⁷ Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel...*, s. 321. Według H. Conzelmana Łukasz dzieli historię zbawienia na trzy okresy: czas Izraela, czas Jezusa (tzw. „środek czasów”) i czas Kościoła. Por. H. Conzelmann, *Die Mitte der Zeit. Studien zur Theologie des Lukas*, Tübingen 1954, s. 9n, 22.

¹⁸ Por. C.A. Evans, *Luke*, Peabody 1990, s. 145.

¹⁹ Por. F. Gryglewicz, *Ewangelia według św. Łukasza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań–Warszawa 1974, s. 83.

²⁰ Por. D.L. Bock, *Luke...*, s. 75.

²¹ Por. F. Rienecker, G. Maier, *Leksykon biblijny*, tłum. D. Irmińska, J. Kruczyńska, red. naukowa W. Chrostowski, Warszawa 2001, s. 891.

²² Por. D.L. Bock, *Luke...*, s. 80.

²³ M. Wojciechowski proponuje nazywanie anioła „zwiastunem”. Por. M. Wojciechowski, *Bóg stał się...*, s. 62.

między Bogiem a człowiekiem i przekazanie człowiekowi orędzia zbawczego²⁴. Anioł był często pojmowany jako posłaniec od Boga ukazujący się w postaci ludzkiej²⁵. Jak to możemy zaobserwować w historii Manoacha, ten początkowo wziął anioła Jahwe za zwykłego człowieka (Sdz 13,15n). W wersecie 19 dowiadujemy się, że anioł ma na imię Gabriel („moc Boża”). Ujawniając imię anioła Łukasz pragnie ukazać go jako byt osobowy²⁶. Ukazanie się anioła ma miejsce w świątyni; Łukasz jest spadkobiercą dziedzictwa Starego Testamentu, dla którego świątynia jest miejscem szczególnej obecności i objawiania się Boga.

Kolejny werset (w. 12) stanowi drugi element schematu zwiastowania. Zachariasz na widok anioła doznaje wstrząsu (*etarachthē*) i zostaje opanowany przez lęk (*fobos*). Czasownik *tarassō* w stronie biernej oznacza bycie poruszonym, wstrząśniętym, przestraszonym lub zmieszonym²⁷. W Piśmie Świętym spotkanie z obecnością Boga, bądź Jego wysłańcami, zazwyczaj powoduje lęk i przerażenie²⁸. Ten lęk jest podsycony przekonaniem, że spojrzenie na oblicze Boga albo anioła sprowadza śmierć²⁹. Anioł natychmiast reaguje, zapewniając wystraszonego kapłana: „Nie bój się, Zachariaszu!”. Ta fraza zawiera dwa istotne elementy występujące w schemacie zwiastowania, mianowicie reakcję ze strony anioła oraz zwrócenie się do adresata przesłania po imieniu. Fraza „Nie bój się!” stanowi *leitmotiv* większości objawień występujących w Starym Testamencie³⁰.

Dalsza część enuncjacji anioła zawiera zapowiedź narodzin dziecka oraz polecenie, jakie imię ma otrzymać to dziecko. To kolejne elementy typowe dla schematu zwiastowania. Imię Jan (hebr. *Jōchānān*) znaczy „Jahwe okazał łaskę”³¹. Imię to dobrze koresponduje z wcześniejszym stwierdzeniem anioła: „Twoja prośba została wysłuchana”. Jednak znaczenie imienia wybiega o wiele dalej. Tak jak w wielu innych podobnych sytuacjach, kiedy imię jest nadane z polecenia Bożego (por. Rdz 16,11; Iz 7,14; 1Krl 13,2), dziecko to odegra istotną rolę w zbawczym planie Boga³². Rola syna Zachariasza zostanie przedstawiona przez posłańca w wersetach 15–17.

²⁴ F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 97.

²⁵ Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel...*, s. 322.

²⁶ Tamże, s. 322.

²⁷ Por. R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1995, s. 594.

²⁸ Por. D.L. Bock, *Luke...*, s. 81; M. Wojciechowski, *Bóg stał się...*, s. 96; S. Grasso, *Luca*, Roma 1999, s. 61.

²⁹ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 97–98.

³⁰ Por. S. Grasso, *Luca*, s. 61.

³¹ Por. F. Rienecker, G. Maier, *Leksykon...*, s. 300.

³² Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel...*, s. 325; S. Grasso, *Luca*, s. 61.

Werset 14 zawiera motyw całkiem nietypowy dla ogólnego schematu zwiastowania, którego brak w przywoływanych w tym artykule starotestamentowych wzorach literackich³³. Aż trzy razy w tej zapowiedzi występują terminy wyrażające radość: „Będzie to dla ciebie radość (*chara*) i wesele (*agalliasis*) i wielu z jego narodzin będzie się radować (*charēsontai*)”. Radość Zachariasza nie ma jednak ograniczać się do faktu, że zostanie ojcem, lecz ma być wyrazem przekonania, że jego dziecku została przeznaczona specjalna misja do spełnienia w historii zbawienia³⁴. Nagromadzenie słownictwa należącego do pola semantycznego radości wskazuje, że chodzi o rzecz nadzwyczajną, chodzi o radość *par excellence*, „radość nad radościami”. Taka radość jest symptomem czasów mesjańskich³⁵. Prorocy zapowiadali eksplozję radości w czasach ostatecznych (por. Iz 25,9; 54,1; So 3,14–17; Za 9,9).

Następne wersety (15–17) odnoszą się bezpośrednio do przyszłego syna Zachariasza oraz jego misji. Jest to centralny moment opowiadania. Najpierw anioł zapowiada, że Jan „będzie wielki przed Panem”. To stwierdzenie może być echem wypowiedzi Jezusa o Janie jako największym spośród narodzonych z niewiasty (por. Łk 7,28)³⁶. Dalej anioł wieszczczy: „już w łonie matki będzie napełniony Duchem Świętym”. Zauważamy, że także matka Jana, Elżbieta „została napełniona Duchem Świętym” (1,41), podobnie jego ojciec, Zachariasz (1,67). Cała Ewangelia, a szczególnie Ewangelia Dzieciństwa (Łk 1–2), jest mocno naznaczona obecnością Ducha Świętego³⁷. Obecność Ducha Bożego w Starym Testamencie związana jest z misją prorocką (por. Jr 1,5; Iz 49,1; Iz 61,1). Potwierdzają ten fakt kolejne wersety: jednym z zadań proroków Starego Przymierza było wzywanie do nawrócenia³⁸; ponadto Jan ma działać „w duchu i w mocy” Eliasza. Cytowany przez Łukasza *passus* z Księgi Malachiasza (Ml 3,23n) był podstawą tradycji żydowskiej, która twierdziła, że Eliasz ma przyjść, aby namaścić Mesjasza. Sam Jezus identyfikuje Jana z Eliaszem (por. Mk 9,13; Mt 11,14; 17,12n), a w Łk 7,26 nazywa go prorokiem. W 1,67 Łukasz stwierdza, że Zachariasz pod wpływem Ducha Świętego prorokował (*eprofēteusen*). Także wypowiedziana przez Elżbietę pod wpływem Ducha Świętego enuncjacja dotycząca Maryi (1,42–45),

³³ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 98; G. Rossé, *Il Vangelo di Luca. Commento esegetico e teologico*, Roma 1992, s. 40.

³⁴ Por. D.L. Bock, *Luke...*, s. 83; H. Langkammer, *Ewangelia według św. Łukasza*, Lublin 2005, s. 47.

³⁵ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 98.

³⁶ Por. G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 41. Także Jezus zostanie nazwany przez anioła „wielkim” (Łk 1,32).

³⁷ Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel...*, s. 227.

³⁸ Por. D.L. Bock, *Luke...*, s. 87.

jakkolwiek to określenie nie pada w tekście, może być uznana za prorocstwo³⁹. Te przykłady świadczą, że w Łukaszej Ewangelii Duch Święty objawia się przede wszystkim poprzez prorocтва.

Przechodzimy do kolejnego elementu schematu zwiastowania (d): po słowach anioła Gabriela Zachariasz zgłasza swoje obiekcje: „Po czym to poznam?” (w. 18). Jest to zarazem prośba o znak od Boga. Powodem tej obiekcji jest podeszły wiek obojga małżonków. Z podobną prośbą zwrócił się do Boga Abraham, kiedy otrzymał od niego obietnicę ziemi (Rdz 15,8). Również Mojżesz i Gedeon proszą o znak od Boga, aby upewnić się, że Bóg chce przez nich wybawić Izraela (por. Wj 4,1; Sdz 6,37–40)⁴⁰. Prośba o znak ze strony Zachariasza, w przeciwieństwie do Maryi, która nie prosi o znak, jest interpretowana jako wyraz jego niedowiarstwa (por. 1,20). Zanim Gabriel zdradzi Zachariaszowi, jaki otrzyma znak od Boga, przedstawia się imieniem, które znaczy „Bóg jest mocny”. Imię to można widzieć jako korespondujące ze stwierdzeniem, które adresowane będzie potem do Maryi: „Dla Boga nie ma nic niemożliwego” (1,37). Anioł wyjaśnia także, że został posłany, aby *euangelisasthai soi tauta*. Czasownik *euangelidzomai* znaczy „oznajmić dobrą (radosną) nowinę”, tak więc chociaż nie ma w tym zdaniu żadnego słowa należącego do obszaru semantycznego radości, już w samym czasowniku kryje się ta idea. D.L. Bock widzi w powyższym słowie „odcień eschatologicznej dobrej nowiny”⁴¹, a zatem mesjańskiej radości. G. Rossé zauważa, że Gabriel jest figurą należącą do obszaru apokaliptycznych oczekiwań judaizmu, a zatem jest zwiastunem czasów ostatecznych⁴².

Ostatnie zdanie anioła dotyczy oczekiwanego znaku. „Oto będziesz milczący⁴³ i nie będziesz mógł mówić aż do dnia, w którym się to stanie...”. Na pierwszy rzut oka można w tej zapowiedzi widzieć karę za brak wiary ze strony Zachariasza i pytać, czy nie jest ona aby nieproporcjonalna do winy. Jednak takie podejście nie jest właściwe. Jak zauważa G. Rossé, niemota kapłana jest „bardziej funkcjonalna niż realna”. Widzi on tutaj dwie funkcje tego faktu:

- katechetyczną: pouczenie, że należy przyjmować słowo Boże bez domagania się znaków,
- teologiczno-narracyjną: chodzi o stworzenie przestrzeni dla milczenia, w czasie którego Bóg będzie działał aż do wyznaczonego dnia,

³⁹ Por. H. Langkammer, *Ewangelia...*, s. 64n.

⁴⁰ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 101; G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 41. O znak prosi także (i otrzymuje go) Ezechiasz (2Krl 20,8). Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel...*, s. 327.

⁴¹ Por. D.L. Bock, *Luke...*, s. 92.

⁴² Por. G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 44n; A. George, *Études sur l'oeuvre de Luc*, Paris 1978, s. 153.

⁴³ Tak dosłownie tłumaczy się czasownik *siōpaō*.

i w ten sposób zostanie przygotowany teren dla „znaku”, który anioł da Maryi⁴⁴.

Ostatnie słowo należy do Gabriela. Ostatni *passus* jego wypowiedzi zawiera zapewnienie, że jego słowa (czyli słowa samego Boga) spełnią się we właściwym czasie. To, co Bóg zapowiedział, musi się spełnić, niezależnie od wiary czy niewiary człowieka. Czasownik *pléroō* zazwyczaj u Łukasza wyraża fakt wypełnienia się zbawczych planów Bożych. Cała Trzecia Ewangelia jest zredagowana według dialektyki: zapowiedź (obietnica) – spełnienie. „Historia Izraela jest obietnicą, którą wypełnia Jezus. Jezus daje nowe obietnice, które spełniają się w historii Kościoła”⁴⁵.

Słowami Gabriela kończy się schemat zwiastowania narodzin Jana Chrzciciela. W tym opisie brakuje inkluzji w postaci wzmianki o odejściu anioła, jak w pozostałych relacjach Łukaszkowych.

Zwiastowanie narodzin Jezusa, Syna Bożego (Łk 1,26–38)

Opowiadanie o zwiastowaniu Zachariaszowi narodzin syna kończy się adnotacją, że Elżbieta faktycznie poczęła, jednak kryła się z tym przez pięć miesięcy (w. 24). Zaraz po tym następuje relacja o kolejnym zwiastowaniu. Opowiadanie to rozpoczyna się od wprowadzenia okolicznika czasu „w szóstym miesiącu”, co stanowi łącznik z poprzednią perykopą, która kończy się wzmianką o „pięciu miesiącach” ukrytej ciąży Elżbiety.

W porównaniu do poprzedniej sceny zwiastowania, którego adresatem jest Zachariasz, możemy zauważyć kilka różnic:

- wydarzenie opisuje inny czasownik: zamiast „ukazać się” anioł „został posłany” „przez”, względnie „od” Boga⁴⁶,
- adresatem zwiastowania nie jest ojciec, lecz matka dziecka,
- w przeciwieństwie do niepełnej, podeszłej w latach Elżbiety, Maryja jest młodą dziewczyną,
- miejscem akcji nie jest świątynia w Jerozolimie, lecz mała miejscina w Galilei⁴⁷.

⁴⁴ Por. G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 45.

⁴⁵ J. Kozyra, *Jak powstawały Ewangelie?*, Kraków 1992, s. 85.

⁴⁶ Grecki przyimek *apo* może przyjmować oba znaczenia. Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel...*, s. 343.

⁴⁷ Jerozolima była dla Izraelitów miastem świętym, centrum kultu Boga Jahwe, podczas gdy Galilea była uważana za terytorium quasi-pogańskie (por. Mt 4,15; Iz 8,23). Por. G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 48.

Pomimo tych istotnych różnic dotyczących osób i okoliczności, obydwie wydarzenia łączy postać anioła Gabriela, zaś obydwie wydarzenia sytuują się w ramach jednego Bożego zbawczego planu. Bohaterką opowiadania jest Maryja z Nazaretu⁴⁸. Autor Ewangelii aż dwukrotnie podkreśla, że była ona dziewicą. Jest to bardzo mocne świadectwo, wpisujące się w zasadę dwuczłonowości stosowaną przez Łukasza⁴⁹. Wzmianka o Józefie „z domu Dawida” wprowadza do opowiadania wątek historiozbawczy – mianowicie włącza Jezusa, jako legalnego syna Józefa, w poczet potomstwa królewskiej dynastii, z której miał się narodzić oczekiwany Mesjasz – „nowy Dawid”.

Na początku spotkania z aniołem ewangelista nie notuje przerażenia Maryi, jak to było w przypadku Zachariasza. Dopiero po pozdrowieniu anioła czasownik *dietarachthē* (w. 29) wprowadza akcent zaniepokojenia, jakie rodzi się w sercu dziewicy. Natomiast werset 28 zawiera dwa związane określenia charakteryzujące Jej osobę, poprzedzone zawołaniem *Chaire!* Słowo to było stosowane powszechnie w czasach Jezusa jako zwykle pozdrowienie. Nawet w Izraelu oprócz hebrajskiego *šālôm* używano *chaire*⁵⁰. Stąd wielu współczesnych komentatorów uważa, że jest to zwyczajowe pozdrowienie i nie należy mu przypisywać jakichś szczególnych konotacji⁵¹. Również w polskich tłumaczeniach zwykle to słowo oddawane jest w trybie życzeniowym: „Bądź pozdrowiona”⁵².

Są wszakże bibliści, którzy stanowczo odrzucają taką interpretację⁵³. G. Rossé twierdzi, że Łukasz posługujący się stylem naśladowującym Septuagintę świadomie używa tego terminu, aby swoim czytelnikom zasugerować skojarzenia z tekstami Starego Testamentu⁵⁴. Mają one charakter proroctw mesjańskich, zawierają takie właśnie wezwanie i wprowadzają klimat radości (Jl 2,21; So 3,14n; Za 9,9), „w których

⁴⁸ Łukasz nazywa ją aramejskim imieniem Mariam.

⁴⁹ Na temat dwuczłonowości piszę we wstępie do niniejszego artykułu.

⁵⁰ Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel...*, s. 345.

⁵¹ Tak twierdzą, oprócz Fitzmyera, także D.L. Bock, *Luke...*, s. 109; D.E. Garland, *Luke...*, s. 79; J.T. Carroll, *Luke...*, s. 37; J.R. Edwards, *The Gospel according to Luke*, Grand Rapids 2015, s. 45. R.E. Brown, twierdzi, że wybór *chaire* zamiast *eirēnē* wynika stąd, że *chaire* fonetycznie stanowi przejście do następnego słowa – *kecharitōmenē*. Por. R.E. Brown, *The Birth of...*, s. 324.

⁵² Wyjątkiem jest najnowszy przekład z języków oryginalnych inicjatywy Towarzystwa Św. Pawła, który zachowuje dosłownie grecki oryginał: „Raduj się!”.

⁵³ Przede wszystkim R. Laurentin, *Traces d'allusions étymologiques en Luc 1–2, II „Biblica”* 37(1956), s. 1–23. Por. G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 49; S. Grasso, *Luca*, s. 49; F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 111; J. Łach, *Dziecię się nam narodziło. W kręgu teologii Ewangelii dzieciństwa Jezusa*, Częstochowa 2001, s. 123.

⁵⁴ Por. G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 49; J. Drozd, *Maryja, Matka Boga i Matka nasza*, Warszawa 1989, s. 42.

Bóg przez swego wysłannika wzywa lud do radości z powodu zbawienia, które wkrótce nadejdzie⁵⁵. Szczególnie wymowny jest fragment proroctwa Sofoniasza, który oprócz wezwania *Chaire!* – Raduj się!, zawiera jeszcze inne elementy, które współbrzmiały ze słowami Gabriela (w. 15 i 17: „Pan jest pośród ciebie” oraz w. 16: „Nie bój się!”). Zachęta do radości oraz do porzucenia lęku skierowana jest w tych proroctwach do „Córy Syjonu”, która jest w tych tekstach personifikacją Izraela⁵⁶. „Maryja wzywana do radości przez Gabriela reprezentuje Izrael jako wierna «Córa Syjon», której Bóg obwieszcza, że nadszedł już czas wypełnienia⁵⁷.”

Wezwanie do radości obecne w pozdrowieniu anioła wpisuje się bez wątpienia w klimat, jaki towarzyszy wydarzeniom Ewangelii Dzieciństwa, ta radość jest antycypacją radości płynącej ze zbawienia, które nadeszło⁵⁸. „Maryja już w pozdrowieniu anioła otrzymuje informację, że orędzie, z którym do Niej przybywa, niesie radość⁵⁹”. W ten sposób odkrywamy ten sam element radości, który był wyraźnie obecny w słowach anioła skierowanych do Zachariasza. Zapowiedziane w dalszej części dialogu Gabriela z Maryją narodziny Mesjasza są Ewangelią, radosną nowiną o zbawieniu, które zawarte jest w imieniu Dziecka: Jezus⁶⁰.

Na uwagę zasługuje imiesłów strony biernej czasu *perfectum*: *kecharitōmenē*, który jest dość trudny do przetłumaczenia. Imiesłów ten pochodzi od czasownika *charitōō*, który znaczy „obdarzyć łaską”⁶¹, ponadto czas *perfectum* wskazuje, że chodzi o obdarowanie w przeszłości tak, że skutki tego obdarowania trwają w teraźniejszości⁶². Dlatego to nowe imię, jakim nazywa anioł Maryję, można oddać jedynie w sposób opisowy: „obdarowana łaską zawsze i trwale”. G. Rossé dokonuje porównania statusu Maryi ze statusem rodziców Jana Chrzciciela. O ile Zachariasz i Elżbieta byli „sprawiedliwi przed Bogiem” (Łk 1,6), tzn. odzwierciedlali starotestamentowy ideał pobożności, to Maryja jest przemieniona przez łaskę przez samego Boga⁶³.

⁵⁵ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 111.

⁵⁶ Por. G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 49; F. Gryglewicz, *Ewangelia...*, s. 88. Więcej na temat słowa *chaire* w tekstach Septuaginty oraz w Łk 1,28 zob. J. McHugh, *Maryja w Nowym Testamencie*, tłum. A. Czarnocki, Niepokalanów 1998, s. 77–92.

⁵⁷ P.T. Gadenz, *Ewangelia według św. Łukasza. Katolicki Komentarz do Pisma Świętego*, tłum. G. Gomola, A. Gomola, Poznań 2020, s. 18.

⁵⁸ Por. G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 49n.

⁵⁹ F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 111.

⁶⁰ Hebrajskie Jezua znaczy „Jahwe jest zbawieniem”. Por. F. Rienecker, G. Maier, *Leksykon...*, s. 314.

⁶¹ Por. R. Popowski, *Wielki słownik...*, Warszawa 1995, s. 652.

⁶² Por. P.T. Gadenz, *Ewangelia...*, s. 18; F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 111–112.

⁶³ Por. G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 50. R.E. Brown argumentuje, że termin *kecharitōmenē* należy rozumieć tylko w bezpośrednim kontekście zapowiadanych narodzin Mesjasza, dlatego proponuje przekład: „wyróżniona” [przez Boga]. Por. *The Birth of...*, s. 326.

Drugą charakterystykę Maryi wyrażają słowa: „Pan z Tobą”. Ta formuła występuje często w Starym Testamencie, kiedy Bóg pragnie powierzyć jakiejś osobie ważną misję i zapewnić o swojej pomocy w jej realizacji⁶⁴. Formuła ta nie ma aspektu życzeniowego, lecz jest deklaracją faktu⁶⁵. „Nie chodzi tu tylko o bliskość Boga, ani o Jego pomoc, lecz o wkroczenie Boga w Jej życie”⁶⁶. To wejście Boga w życie Maryi dokona się w momencie poczęcia Syna Bożego.

Po słowach Gabriela Maryja wpada w zakłopotanie. Od strony formalnej *diatarachthē*, biorąc pod uwagę analogię z reakcją Zachariasza, jest odpowiednikiem *etarachthē* w 1,12, jednakże w tłumaczeniach tego wersetu zazwyczaj nie pojawia się idea lęku, lecz głębokiego zakłopotania, zaniepokojenia czy też zażenowania⁶⁷. Należy podkreślić, że owo zażenowanie nie jest wynikiem pojawienia się anioła, lecz słów, które wypowiedział. Maryja zastanawia się nad słowami Gabriela. Użyty czas *imperfectum* (*dielogidzeto*) wskazuje, że ta refleksja trwała stosunkowo długo⁶⁸.

W kontekście tego, co zostało napisane powyżej, słowa Gabriela „Nie bój się” wydają się nieodpowiednie do sytuacji. Maryja nie okazuje lęku, lecz jest poruszona i zastanawia się. Łukasz chce jednak zachować stały *leitmotiv* należący do schematu zwiastowania. Ten apel jest mu także potrzebny ze względów redakcyjnych, aby pod koniec opowiadania obawa Maryi przekształciła się w radość. Stwierdzenie anioła: „Znalazłaś łaskę u Boga” jest typowym semityzmem biblijnym⁶⁹. Termin łaska (*charis*) jest typowy dla Łukasza, ponadto nawiązuje on do nowego imienia Maryi, które brzmi: *kecharitōmenē*. Po tym stwierdzeniu Gabriel przechodzi do sedna sprawy.

Znowu widzimy typowy element schematu: anioł zapowiada narodziny Dziecięcia, wymienia Jego imię, oraz zapowiada, że to Dziecko będzie oczekiwanym Mesjaszem (wskazują na to słowa o przynależności do dynastii Dawidowej oraz o Jego wiecznym panowaniu). Zapowiedź narodzin Mesjasza, Syna Bożego, jest rzeczą jasną centralnym przesłaniem całej perykopy, nie będziemy jednak teraz szczegółowo analizować zawartej w nim chrystologii, gdyż nie należy to do tematu

⁶⁴ Por. G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 50. Formułę tę spotykamy w Rt 2,4 i Sdz 6,12, ponadto w pierwszej osobie w Rdz 26,24; 28,15 i Wj 3,12; por. S. Grasso, *Luca*, s. 69. Ponadto występuje dwukrotnie u Sofoniasza w odniesieniu do Córy Syjon (So 3,15.17).

⁶⁵ Por. D.L. Bock, *Luke...*, s. 110.

⁶⁶ H. Langkammer, *Ewangelia...*, s. 56.

⁶⁷ Por. J.E. Carroll, *Luke...*, s. 39; G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 51; J.A. Fitzmyer, *The Gospel...*, s. 346; F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 112; J. Łach, *Dziecię...*, s. 126. J.R. Edwards twierdzi inaczej, a mianowicie, że *diatarassō* jest terminem mocniejszym niż *tarassō*. Por. *The Gospel...*, s. 45.

⁶⁸ Por. D.L. Bock, *Luke...*, s. 110.

⁶⁹ Por. J.A. Fitzmyer, *The Gospel...*, s. 346.

artykułu. Wystarczy jedynie streścić to przesłanie w kilku słowach: Łukasz prezentuje Dziecię Jezus za pomocą trzech tytułów chrystologicznych: Mesjasz (potomek Dawida), Zbawiciel (tytuł ukryty w imieniu Jezus) oraz Syn Boży (= Syn Najwyższego)⁷⁰.

Następuje czwarty element struktury opowiadania: obiekcje ze strony osoby, która otrzymała objawienie. Maryja pyta: „Jak to się stanie, skoro nie znam męża?” (w. 34). Co znaczy stwierdzenie „nie znam męża”? „Poznanie” w znaczeniu biblijnym nie ogranicza się do zwykłej wiedzy o danej osobie, ale oznacza wejście w bliską, głęboką relację z nią, intymne doświadczenie jej obecności, zaś w odniesieniu do kobiety i mężczyzny oznacza akt seksualny⁷¹. W wersecie 27 Łukasz już dwukrotnie podkreślił, że w chwili zwiastowania Maryja była dziewicą. Można sądzić, że fakt zgłoszenia przez Maryję wątpliwości jest potrzebny Łukaszowi po to, aby zachować typowy schemat zwiastowania, jednak czemu miałyby służyć deklaracja Maryi o swoim dziewictwie?

Ojcowie Kościoła (m.in. Grzegorz z Nyssy, Ambroży oraz Augustyn) twierdzili, że Maryja już wcześniej złożyła ślub czystości, dlatego nie rozumiała, jak może stać się matką⁷². Jakkolwiek taka sytuacja mogłaby teoretycznie zająć we wspólnocie esseńczyków⁷³, to jednak jest niewyobrażalna w sytuacji młodej kobiety, *de facto* poślubionej już przez mężczyznę (w. 27)⁷⁴. W historii egzegezy pojawiało się szereg różnych propozycji wyjaśnienia pytania Maryi⁷⁵, jednak nie będziemy ich wszystkich analizować, ponieważ ten problem nie wchodzi w zakres tematyczny artykułu. Wydaje się jednak, że najprościej tę kwestię rozwiązuje S. Grasso, który stwierdza, że pytanie Maryi służy dokładniejszemu wyjaśnieniu sposobu działania Boga: „Anioł wyjaśni Maryi sposób, w jaki dokona się poczęcie: nie w wyniku współżycia z Józefem, lecz przez działanie Ducha Świętego”⁷⁶.

⁷⁰ Por. P.T. Gadenz, *Ewangelia...*, s. 19–22.

⁷¹ Por. S. Grasso, *Luca*, s. 70; F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 115; D.L. Bock, *Luke...*, s. 118; J.R. Edwards, *The Gospel...*, s. 48; por. Rdz 19,8; 24,16; Sdz 21,12.

⁷² Por. R.E. Brown, *The Birth of...*, s. 304; F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 115; J. McHugh, *Maryja...*, s. 215n.

⁷³ Jak zaświadczają m.in. Józef Flawiusz, Filon czy Pliniusz. Por. R.E. Brown, *The Birth of...*, s. 304.

⁷⁴ Por. R.E. Brown, *The Birth of...*, s. 305. Warto przypomnieć, że procedura zaślubin w Izraelu przebiegała w dwóch etapach: najpierw miało miejsce oficjalne zawarcie kontraktu małżeńskiego, od tego momentu oboje byli legalnym małżeństwem, jednak mieszkali u swoich rodziców, po około roku odbywało się wesele, w trakcie którego następowała konsumpcja małżeństwa. Por. G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 48; M. Wojciechowski, *Bóg stał się...*, s. 60.

⁷⁵ Dyskusję na ich temat przedstawia m.in. D.L. Bock, *Luke...*, s. 119–120.

⁷⁶ S. Grasso, *Luca*, s. 71; por. G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 55.

Ponieważ centralnym tematem perykopy jest chrystologia, dlatego anioł właściwie odpowiada na pytanie chrystologiczne: W jaki sposób Syn Boży narodzi się jako człowiek? Gdyby nie było pytania Maryi i odpowiedzi anioła, można by sądzić, że Mesjasz narodzi się jako biologiczny potomek Józefa, z rodu Dawida. Fakt, że Maryja w momencie zwiastowania była dziewicą, nie wyklucza wcale tego, że Mesjasz mógłby się począć wówczas, kiedy już zamieszkają razem⁷⁷.

Określenia „Duch Święty” i „moc Najwyższego” tworzą paralelizm synonimiczny (por. Dz 1,8 i 10,38)⁷⁸. Połączenie terminów „duch” i „moc” jest charakterystyczną cechą pism Łukaszkowych⁷⁹. Występujący w wersecie 35 czasownik *episkiadzō*, który znaczy „osłonić”, „okryć cieniem”, występuje w opisach przemienienia Jezusa na górze (por. Łk 9,34 par.) i nawiązuje do obłoku, który okrył cieniem namiot spotkania podczas wędrówki Izraela przez pustynię (por. Wj 40,35). Obłok pojawia się w czasie wielkich wydarzeń historii biblijnej, kiedy Bóg uobecnia swoją zbawczą moc na rzecz swojego ludu⁸⁰. „U Łukasza słowo to wskazuje, że Maryja, w której łonie pocznie się Jezus, stanie się nowym, żywym Namiotem Spotkania, wypełnionym świętą obecnością Boga”⁸¹.

Po wyjaśnieniu Maryi następuje piąty element schematu zwiastowania, czyli zapowiedź znaku od Boga. Znakiem tym jest ciąża Elżbiety, bezpłodnej kobiety w podeszłym wieku. Jakkolwiek kondycja obu kobiet jest diametralnie różna: Elżbieta jest niepłodna, podczas gdy Maryja jest dziewicą, obydwie mają urodzić dziecko, które nie jest rezultatem ludzkich zamiarów, lecz owocem nadzwyczajnej interwencji Boga. Natomiast od strony literackiej werset ten jest wprowadzeniem do kolejnej perykopy, której treścią będą odwiedziny Maryi u Elżbiety.

Zapowiedź znaku powinna teoretycznie zakończyć schemat zwiastowania. Dodatkowo może być jeszcze wzmianka o odejściu anioła, która znajduje się dopiero na końcu wersetu 38. Jednak Łukasz przytacza w tym miejscu jeszcze jedną wypowiedź Maryi, która zawiera charakterystyczny element. Mianowicie dyspozycyjność Maryi wyraża się nie tylko w określeniu „niewolnica Pana”, które było stosowane w Starym Testamencie na określenie służącej na dworze królewskim⁸², ale także w Jej słowach: „Niech mi się stanie według twego słowa”.

⁷⁷ Por. P.T. Gadenz, *Ewangelia...*, s. 22.

⁷⁸ Por. D.L. Bock, *Luke...*, s. 121; J.R. Edwards, *The Gospel...*, s. 48; F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 116.

⁷⁹ R.E. Brown, *The Birth of...*, s. 290.

⁸⁰ Por. S. Grasso, *Luca*, s. 71.

⁸¹ P.T. Gadenz, *Ewangelia...*, s. 23.

⁸² Por. S. Grasso, *Luca*, s. 72. J.R. Edwards podkreśla, że określenie „niewolnik” (gr. *doulos*) oznaczało całkowitą przynależność do pana i podporządkowanie się mu. Por. J.R. Edwards *The Gospel...*, s. 50; J. Łach, *Dzieci...*, s. 141. Natomiast G. Rossé widzi

Użyty w tej wypowiedzi czasownik „stać się” w optatiwie (*genoito*), czyli trybie życzeniowym, wyraża gorące pragnienie, aby woła Boga zawarta w słowach anioła spełniła się. J. McHugh tak to komentuje: „Zastosowanie tego trybu jest równoznaczne z zamiarem nadania słowom Maryi wydzwiku błagalnej modlitwy i radości, a nie tylko pokornego poddania”⁸³. Opis zwiastowania Maryi kończy się nutą radości, która jest echem pozdrowienia anielskiego: „Raduj się!”⁸⁴. W ten sposób Maryja podejmuje zaproszenie do radości; jest to radość, której przedmiotem jest fakt, że została wybrana i przeznaczona, aby dać światu oczekiwanego Zbawiciela.

Zwiastowanie radosnej nowiny pasterzom (Łk 2,8–14)

Przejdziemy teraz do trzeciego zwiastowania⁸⁵, które relacjonuje Łukasz w swojej Ewangelii. Jakkolwiek fragment ten nie zawiera zapowiedzi narodzin, lecz stwierdzenie faktu, że one już nastąpiły, opowiadanie to zawiera cztery z pięciu zasadniczych elementów typowych dla schematu zwiastowania⁸⁶. Brakuje jedynie pytania wyrażającego jakieś wątpliwości ze strony pasterzy.

Dlaczego adresatami zwiastowania są pasterze? Grasso skłania się ku tezie, że jako ubodzy i pogardzani przez elity żydowskie, sytuują się oni w teologicznej perspektywie Łukasza, który akcentuje zainteresowanie Jezusa ubogimi, grzesznikami i celnikami⁸⁷. Inni zwracają jednak uwagę, że w historii biblijnej pasterzami byli patriarchowie, Mojżesz, a także król Dawid⁸⁸. Co więcej, pasterze znajdują się w okolicy Betlejem, miasta w którym urodził się właśnie Dawid. Nawet sam

określenie „sługa Boga” raczej jako zaszczytny tytuł, który w Starym Testamencie przysługuje takim osobistościom, jak Abraham, Mojżesz, Dawid, prorocy czy Izajaszowy „sługa Pański”; por. G. Rossé *Il Vangelo...*, s. 58. Podobnie F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 118; D.E. Garland, *Luke...*, s. 83.

⁸³ J. McHugh, *Maryja...*, s. 106.

⁸⁴ Por. G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 59; M. Wojciechowski, *Bóg stał się...*, s. 110.

⁸⁵ Tekst Łk 2,8–20 określa mianem zwiastowania m.in. E. Galbiati w swoim artykule *La circoncisione di Gesù (Luca 2,21)*, „Biblica et Orientalia” 8(1966), s. 38–40; por. R.E. Brown, *The Birth of...*, s. 248, tablica IX; por. D.L. Bock, *Luke...*, s. 213; F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 167n.

⁸⁶ Na fakt analogii z pozostałymi zwiastowaniami wskazują także: G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 88; M.C. Parsons, *Luke*, s. 53. H. Langkammer nazywa ten schemat schematem epifanijnym, por. H. Langkammer, *Ewangelia...*, s. 83.

⁸⁷ Por. S. Grasso, *Luca*, s. 98. Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 169; H. Langkammer, *Ewangelia...*, s. 84.

⁸⁸ Por. F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 170; H. Langkammer, *Ewangelia...*, s. 84; D.L. Bock, *Luke...*, s. 213.

Bóg przedstawia się jako Pasterz swojego ludu, Izraela (por. Ez 34,11–16). „Objawienie dla pasterzy to jakby powrót do czasów patriarchalnych, nowy początek Ludu Bożego, a zarazem zapowiedź przyszłości mesjańskiej”⁸⁹.

Werset 9 otwiera schemat zwiastowania: „Stanął przy nich anioł Pański”. Tym razem Łukasz nie wymienia jego imienia, jednak musiała to być jakaś wybitna postać, skoro „chwała Pańska zewsząd ich oświeciła”. Niewykluczone, że był to ten sam Gabriel, który przybył do Zachariasza i do Maryi⁹⁰. Reakcją pasterzy na widok anioła jest paniczny strach: *efobēthēsan fobon megan*. Typowo semicka składnia: „przestraszyli się strachem wielkim” podkreśla intensywność strachu. Ta intensywność może być związana z okolicznościami, w jakich pasterze ujrzeli niezwykłą postać. Anioł odpowiada na ich przerażenie typową formułą spotykaną wielokrotnie w Biblii przy scenach epifanijnych: „Nie bójcie się!”. Analogiczne słowa, tyle że w liczbie pojedynczej (co jest oczywiste) wypowiedział anioł Gabriel do Zachariasza (Łk 1,13) i do Maryi (Łk 1,30).

Zdanie, które nas najbardziej interesuje, brzmi: „Oto zwiastuję wam radość wielką (*charan megalēn*), która będzie udziałem całego ludu” (w. 10). Czasownik grecki *euangelidzomai* oznacza „ogłaszanie dobrej (albo radoszej) nowiny”. Zatem już w samym czasowniku zawiera się myśl o radości. „Wielka radość” jest tu przeciwwagą dla „wielkiego strachu” pasterzy. Radość nie dotyczy zresztą tylko pasterzy, ale ma być udziałem „całego ludu”. Termin *laos* w języku biblijnym prawie zawsze odnosi się do Izraela, tutaj jeszcze nie można mówić o Łukasowym uniwersalizmie⁹¹. Łukasz w swojej Ewangelii radość zawsze przedstawia w perspektywie zbawczej. Narodzenie Jezusa przynosi radość, „ponieważ wraz z tym wydarzeniem zaczynają się czasy udzielenia ludowi zbawczych darów”⁹². Jest to radość mesjańska i eschatologiczna.

Anioł ogłasza pasterzom: „Został wam narodzony dziś Zbawiciel, którym jest Mesjasz, Pan”. Enuncjacja anioła zawiera charakterystyczny dla Łukasowego słownictwa przysłówek „dziś” (*sēmeron*)⁹³. Użycie tego przysłówka ma wymiar zbawczy i wyraża myśl, że zbawienie dokonuje się właśnie teraz⁹⁴. Jezus Chrystus jest „środkiem czasów” i wszelkie wydarzenia zbawcze dokonują się przez Niego i w Nim, a zatem owo „dziś” trwa od Jego narodzenia aż po śmierć i chwalebne

⁸⁹ M. Wojciechowski, *Bóg stał się...*, s. 131.

⁹⁰ Tak sugeruje J.R. Edwards, *The Gospel...*, s. 75.

⁹¹ Por. R.E. Brown, *The Birth of...*, s. 402; D.L. Bock, *Luke...*, s. 216.

⁹² F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 170.

⁹³ Por. J.R. Edwards, *The Gospel...*, s. 76.

⁹⁴ Por. Łk 4,21; 5,26; 13,32–33; 19,5; 23,43. Por. D.L. Bock, *Luke...*, s. 216; S. Grasso, *Luca*, s. 98; M. Wojciechowski, *Bóg stał się...*, s. 132.

zmartwychwstanie⁹⁵. „Dziś oznacza, że długi okres oczekiwania Mesjasza właśnie się skończył i rozpoczął się ostatni etap dziejów zbawienia”⁹⁶.

Zasadniczą treścią orędzia anioła jest tożsamość narodzonego Dziecka, wyrażona trzema tytułami chrystologicznymi: Zbawiciel, Mesjasz i Pan. Można powiedzieć, że dwa tytuły: Mesjasz i Pan, zwięźle streszczają to, co mówił o Dziecku anioł Gabriel podczas zwiastowania Dziewicy z Nazaretu (Łk 1,32–33.35). Tytuł „Pan” (*Kyrios*) w greckim Starym Testamencie był odpowiednikiem boskiego imienia JHWH, ten tytuł zatem wskazuje na boską naturę Nowonarodzonego. Natomiast tytuł „Zbawiciel” jest „ukryty” w imieniu Jezus, które Maryja miała nadać swojemu Synowi („Jahwe zbawia”). Nie będziemy szczegółowo analizować treści tych trzech tytułów, warto jedynie podkreślić, że tytuł „Zbawiciel” (*sôtēr*) występuje tylko w Trzeciej Ewangelii i wskazuje na Jezusa, jako realizatora zbawczego planu Ojca. Tytuł ten przysługiwał rzymskim imperatorom, natomiast Łukasz chce wskazać na Tego, który jest prawdziwym wybawcą⁹⁷.

Opis zwiastowania nie zawiera żadnych pytań ze strony pasterzy, Łukasz od razu przechodzi do tematu znaku, jaki mają otrzymać adresaci przesłania. Podobnie jak Maryja, nie proszą oni o znak. Znak, który jest im dany, nie jest jednak jakimś faktem nadzwyczajnym, jak choćby w przypadku Zachariasza czy Maryi. Jednak z drugiej strony, jak stwierdza G. Rossé, jest to znak niezwykły: Bóg zbliża się do człowieka i solidaryzuje z ubogimi; ten znak zapowiada ubogi styl życia Mesjasza, treść Jego nauczania oraz śmierć⁹⁸.

W wersecie 15 mamy wzmiankę o odejściu aniołów, co odpowiada ostatniemu elementowi schematu zwiastowania (f). Wzmianka o tym, że pasterze wrócili „wychwalając i wielbiąc” Boga, jest potwierdzeniem ich wewnętrznej radości (w. 20).

Zakończenie

Dokonany przegląd tekstów z Ewangelii Łukasza zawierających charakterystyczny „schemat zwiastowania” pokazuje, że we wszystkich tych scenach pojawia się element radości, która nie jest zwykłym stanem emocjonalnym, lecz posiada ewidentny sens teologiczny. Wykazują one związek z wydarzeniami, które wpisują się w ramy historii zbawienia. Jest to radość wynikająca stąd, że „dziś” zbawienie

⁹⁵ H. Langkammer, *Ewangelia...*, s. 85n.

⁹⁶ F. Mickiewicz, *Ewangelia według...*, s. 170. Por. G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 89.

⁹⁷ Por. M. Wojciechowski, *Bóg stał się...*, s. 133.

⁹⁸ Por. G. Rossé, *Il Vangelo...*, s. 90.

stało się faktem, a obietnice i oczekiwania mesjańskie zapowiadane przez proroków zostały spełnione w osobie nowonarodzonego Dziecięcia.

Radość nie jest darem i przywilejem tylko niektórych bohaterów opisanych przez Łukasza wydarzeń (Zachariasza i Elżbiety, Maryi, pasterzy), ta radość obejmuje „wielu” (Łk 1,4), a nawet „cały naród” (2,10). Centralną postacią wydarzeń, które się rozgrywają w dwóch pierwszych rozdziałach Ewangelii Łukasza, jest Jezus („Jahwe zbawia”), będący Zbawicielem i Mesjaszem przynoszącym na świat prawdziwą mesjańską radość. Ten klimat radości rozleje się po całej Ewangelii i będzie towarzyszyć uczniom aż do wniebowstąpienia. Z tą wielką radością (*charas megalēs*) wrócą do Jeruzalem, gdzie będą stale przebywać w świątyni błogosławiąc Boga (Łk 24,52n).

„Pan uczynił nam wielkie rzeczy i radość nas ogarnęła” (Ps 126,3).

Bibliografia

- Bock D.L., *Luke 1:1–9:50*, Grand Rapids 1994.
- Brown R.E., *The Birth of the Messiah. A Commentary on the Infancy Narratives in the Gospels of Matthew and Luke*, New Haven 1993.
- Carroll J.T., *Luke. A Commentary*, Louisville 2012.
- Conzelmann H., *Die Mitte der Zeit. Studien zur Theologie des Lukas*, Tübingen 1954.
- Edo P.M., *Ewangelie synoptyczne i Dzieje Apostolskie*, tłum. R. Orłowska, Kielce 2020.
- Edwards J.R., *The Gospel according to Luke*, Grand Rapids 2015.
- Evans C.A., *Luke*, Peabody 1990.
- Fitzmyer J.A., *The Gospel according to Luke I–IX*, New Haven 1985.
- Gadenz P.T., *Ewangelia według św. Łukasza. Katolicki Komentarz do Pisma Świętego*, tłum. G. Gomola, A. Gomola, Poznań 2020.
- Galbiati E., *La circoncisione di Gesù (Luca 2,21)*, „Biblica et Orientalia” 8(1966), s. 37–23.
- Garland D.E., *Luke*, Grand Rapids 2011.
- George A., *Études sur l'oeuvre de Luc*, Paris 1978.
- Grasso S., *Luca*, Roma 1999.
- Gryglewicz F., *Ewangelia według św. Łukasza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań–Warszawa 1974.
- Holtz T., *Untersuchungen über die alttestamentlichen Zitate bei Lukas*, Berlin 1968.
- Kozyra J., *Jak powstawały Ewangelie?*, Kraków 1992.
- Kudasiewicz J., *Ewangelie synoptyczne*, [w:] *Wstęp do Nowego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, Poznań 1996.
- Langkammer H., *Ewangelia według św. Łukasza*, Lublin 2005.
- Laurentin R., *Traces d'allusions étymologiques en Luc 1-2, II*, „Biblica” 38(1957), s. 1–23.
- Łach J., *Dziecię się nam narodziło. W kręgu teologii Ewangelii dziecięctwa Jezusa*, Częstochowa 2001.

- McHugh J., *Maryja w Nowym Testamencie*, tłum. A. Czarnocki, Niepokalanów 1998.
- Mickiewicz F., *Ewangelia według św. Łukasza*, Częstochowa 2011.
- Morgenthaler R., *Die lukanische Geschichtsschreibung als Zeugnis. Gestalt und Gehalt der Kunst des Lukas*, t. 1, Zürich 1948.
- Parsons M.C., *Luke*, Grand Rapids 2015.
- Popowski R., *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1995.
- Rienecker F., Maier G., *Leksykon biblijny*, tłum. D. Irmińska, J. Kruczyńska, red. naukowa W. Chrostowski, Warszawa 2001.
- Rossé G., *Il Vangelo di Luca. Commento esegetico e teologico*, Roma 1992.
- Wojciechowski M., *Bóg stał się człowiekiem. Objawienie Ewangelii dzieciństwa Jezusa*, Częstochowa 2013.

Dr Piotr Gryziec (ur. 1956), franciszkanin. Studiował w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie oraz Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Jest licencjatem nauk biblijnych oraz doktorem teologii. Autor kilku książek-komentarzy do Ewangelii, kilkunastu artykułów naukowych z dziedziny egzegezy Nowego Testamentu. Tłumacz z języka włoskiego książek o tematyce biblijnej. Wykładowca w Studium Franciszkańskim w Krakowie. Jest członkiem Stowarzyszenia Biblistów Polskich oraz Franciszkańskiego Towarzystwa Naukowego.